

A tekintély trónfosztása

A tekintély trónfosztásának idejét éljük. Nem valami konkrét tekintélyről van pusztán szó, hanem általában a tekintélyről. Viszonylag könnyen igazolható az a tétel, hogy már a 16. századi reformáció is mindenekelőtt a tekintély kérdéséről szólt, az akkoriak azonban még nem a tekintély létéről, hanem annak mibenlétéről vitáztak. A reformációban az önmagát a Biblia fölé emelő Egyház trónfosztását és a Biblia tekintélyének helyreállítását figyelhetjük meg, mára azonban mind a Biblia, mind az Egyház trónfosztottá vált a tömegek szemében. Aki azt gondolja, hogy a régi szembenállás katolikusok és protestánsok között ma is létezik, nem téved nagyot. Az Egyház mint végső tekintély és a Biblia mint végső tekintély komoly különbözőségeket eredményez a hitvallásban és a hitgyakorlatban egyaránt. De ha a figyelmünket továbbra is ez a vita köti le, nem vesszük észre a tekintély sokkal súlyosabb válságát, azt a folyamatot, amely a reformáció eredeti kérdésfelvetését mára sokak szemében irrelevánssá teszi.

A tekintély válsága ma nem arról szól, hogy mi a végső tekintély, hanem arról, hogy van-e egyáltalán tekintély. Nem az a kérdés, hogy kinek engedelmeskedjünk, hanem az, hogy helyes-e bárkinek is engedelmeskednünk. A diskurzus nem arról folyik, hogy honnan tudhatjuk meg az igazságot, hanem arról, hogy megtudhatjuk-e azt, sőt, hogy van-e egyáltalán igazság. Nem az a vita tárgya, hogy az Egyház értelmezi-e a Bibliát, vagy a Biblia korrigálja-e az Egyházat, hanem az, hogy a mai korban releváns lehet-e bármelyik. A címben szereplő *tekintély* és *trónfosztás* szavak közül ösztönösen is tudjuk, hogy az utóbbi lesz a népszerűbb, és csak az az Egyház, és csak az a Biblia lesz a mai ember számára valamelyest elfogadható, amelyik nem akar tekintélyként fellépni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ne lennének ma is valós, működő tekintélyek. A tekintélynélküliség látszata gyakran durva és nyers hatalomgyakorlást leplez. Időnként éppen azok gyakorolnak komoly szellemi tekintélyt – türelmetlenül, intoleránsan, a közélet kommunikációs csatornáit is monopolizálva –, akik a leghangosabban állnak ki a tekintély trónfosztásáért. A tekintély válságát nem kisebbiti, hanem éppen mélyíti, hogy manapság tekintély sokszor csak a tekintély tagadásával működhet. A hatalom nem látszhat hatalomnak, mert abban a pillanatban trónfosztottá válik. Ebből következik, hogy a valódi hatalomgyakorlók gyakran nem szolgálnak, ahogy Jézus tanította, hanem szolgának álcázzák magukat, miközben a szolgálat szándéka nélkül uralkodnak.

Nekünk, a reformáció örökösének, akik hisszük, hogy a Biblia Isten tekintéllyel bíró szava, érdemes tehát elgondolkodnunk azon, hogy mi történt a reformáció óta eltelt évszázadokban. A tekintély kérdésében fontos paradigmaváltás zajlott le a nyugati világban, melynek gyökereit ismernünk kell, ha önmagunkat és a körülöttünk lévő világot valamelyest érteni szeretnénk. Tekintélyellenesség természetesen mindig is létezett, amióta a bűnbe esett angyalok „nem becsülték meg fejedelemségüket” és szembefordultak Teremtőjükkel, az ember pedig követte őket lázadásukban. Mindig voltak olyanok is, akiket saját személyes csalódásaik és a családon vagy az egyházon belüli hatalommal kapcsolatos rossz élményeik tettek zsigerileg tekintélyellenessé. Ma azonban valami sokkal általánosabb, sokkal mélyebb válság alakult ki a tekintély kérdése körül. A tekintélyellenesség a korszellem egyik megkülönböztető jegye lett. A protestáns kereszténység nem tudta kivonni magát a világban zajló folyamatok alól, sőt egyes esetekben akaratlanul maga is hozzájárult a tekintély trónfosztásához. Időnként önmagukban pozitív, de legalábbis semleges társadalmi változások befolyásolták a véleményklíma radikális átalakulását. A teljesség igénye és a bővebb kifejtés lehetősége nélkül nevezünk meg néhány jelenséget, melyek a nyugati társadalmakban a tekintély mai válságát előidézték.

1. A felvilágosodás humanizmusa

Ne tegyünk úgy, mintha a világ mindig a zsidó-keresztény istenkép befolyása alatt állt volna (bár hitünk szerint a világ soha nem került ki a zsidó-keresztény Isten gondviselése alól), az azonban tagadhatatlan, hogy a középkor istenközpontú világképe után a reneszánsz, majd a felvilágosodás eszméi forradalmi változásokat indítottak útjukra azzal, hogy újra az embert állították a figyelem középpontjába. Descartes a hit bizonyosságát akarta megalapozni a „Cogito, ergo sum!” felkiáltással, indirekt módon azonban a bizonyosság abszolút forrását vette el, amikor azt az emberi értelembé helyezte. Csak idő kérdése volt, hogy a karteziánus episztemológia mikor szüli meg a szofisták újabb nemzedékét, akik minden érvet és ellenérvet képesek megcáfolni és a visszajára fordítani, hiszen nincs olyan biztos pont, melyhez minden mást igazíthatnánk. A véges ember nem csak mások, de önmaga számára is képtelen megnyugtató tekintéllyé válni. A felvilágosodás humanizmusa törvényszerűen vezetett a posztmodern relativizmushoz és a tekintély általános trónfosztásához, bár több évszázadra volt szükség ahhoz, hogy ez nyilvánvalóvá váljon.

2. Az individualizmus térhódítása

A felvilágosodást követő paradigmaváltással párhuzamosan olyan folyamatok is végbementek, melyek közvetlenebbül kapcsolódnak a kereszténységhez, és szintén hozzájárultak a tekintély válságához. Elsőnek az individualizmus térhódítását kell megemlíteni. Nyugati társadalmakban a közösségről fokozatosan az egyénre tevődött a hangsúly. Ennek részben társadalomszerkezeti, részben ideológiai okai vannak, és érdekes módon az individualizmus egyik ideológiai forrása maga a reformáció volt. Os Guinness ironikus szavaival azt mondhatnánk, hogy ebben a kérdésben a protestáns kereszténység önmaga sírásója lett. Luther a Biblia végső tekintélye után a Biblia érthetősége és az egyetemes papság elve mellett is síkra szállt, és ezzel a Bibliát olvasó egyént megerősítette a Szentírás közösségi értelmezésével szemben. A nagy hitvallások igyekeztek mederbe terelni a különböző értelmezéseket, tudatosan vállalt alázatukkal ugyanakkor mégis azt sugallták, és talán igazuk is volt ebben, hogy az egyén lelkiismerete szabadon választhat a helyes és helytelen magyarázatok közül. A lutheránus Kierkegaard zseniális, de kockázatos bölcséleti úttörését követő egzisztencialista filozófiák tovább erősítették a kereszténység és a lét individualista értelmezését. Alighogy Luther megnyitotta az ajtót az egyén lelkiismerete előtt, Kierkegaard már be is zárta azt mögötte, kirekesztve a Luther számára még fontos közösségi szempontokat. Kierkegaard „amaz egyesnek” ajánlotta szerzői tevékenységét, aki csakis önmaga dönthet arról, hogy személyiséggé válik-e vagy sem, és ezen túljutva akár Krisztus követője is lesz-e. Kierkegaard és az egzisztencialisták nem hittek a tömegben, számukra a tömeg hite nem hit, csakis az egyén hite hit, és a tömeg választása nem választás, csakis az egyén választása választás. A hangsúly a protestantizmusban a Biblia tekintélyéről fokozatosan az egyén választására tevődött át, és így a szuverén Biblia helyét szuverén egyének vették át.

3. A demokrácia erkölcsi fölénye

Harmadik tényezőként a demokratikus gondolkodás hatását érdemes megemlíteni. A demokráciát nem az újkorban találták ki, de a modern korban szerezte erkölcsi tőkéjét minden más politikai berendezkedéssel szemben. Érdekes módon a demokrácia győzelmében is nagy szerepet játszott a kereszténység, különösen az amerikai protestáns társadalmi ideológia. Az újkori demokrácia elve mögött meghúzódó teológiai meggyőződés az volt, hogy minden ember bűnös, ezért egyetlen emberre sem szabad korlátlan hatalmat bízni. A bűn miatt minden hatalmat ellensúlyokkal kell ellátni, a végső ellensúly pedig maga a nép. Az első látszatra tetszetős, és más hatalmi berendezkedésekkel szemben megkérdőjelezhetetlen pozitívumokat felmutató ideológia ugyanakkor éppen a protestáns tekintélyelv alapjait kezdte ki. Ahol az alkotmányok évszázadok óta a népszuverenitást rögzítik, ott vajon mit jelenthet az a mondat, hogy Isten a „királyok királya és urak ura”? Ahol a nép rendszeresen dönt, és a társadalom alapja a népszuverenitás, ott nehezen elképzelhető nagyobb hatalom, mint a közvélemény. A közvélemény-kutatás és a közvélemény formálása a demokrácia nélkülözhetetlen kísérői. A demokrácia nem valami abszolút tekintélyre, hanem a nép váltakozó hangulatára támaszkodik. Demokráciákban is vannak hatalomgyakorlók és tekintélyek, de ezek a potentátok a végsőkéig tagadják, hogy a népen kívül bármi más forrása lenne hatalmuknak. Az igazi demokrata nem megmondja az igazságot, hanem szondázza a közvéleményt. Lehet azon vitatkozni, hogy a demokratikus szemlélet szükségszerűen hozza-e magával a tekintélyek iránti bizalmatlanságot, és hogy ha ez így van, az még mindig nem a legkisebb rossz-e. Az viszont kétségtelen, hogy az individualizmus egyénre és a demokrácia közvélekedésre fektetett hangsúlya – Peter Berger szavaival – „nem szándékolt következményként” egyaránt megnehezíti a felettes hatalmak elfogadását.

4. A totalitárius rendszerek bukása

A huszadik században két tekintélyen alapuló kísérlet zajlott, az egyik a faji felsőbbrendűség, a másik a munkásosztály uralomra juttatása nevében. A náci ideológia és a kommunizmus kitörölhetetlen keserűséget hozott az ideológia áldozatainak, és mélyesen mély csalódást okozott híveinek számára. A két totalitárius kísérlet a tekintélyelvű rendszerekkel, és általában a tekintéllyel szemben olyan tapasztalaton alapuló érveket szült, melyek hangosabban beszélnek minden ideológiai megfontolásnál. A Holocaust és a kommunista rezsim borzalmai után nehéz dolga van annak, aki a tekintély megerősítésén munkálkodik. A mai embernek gyomorforgatóak a Hitlert és Sztálint istenítő tömegekről, a népvezérek előtt masírozó katonákról szóló korabeli filmkockák, ijesztők számára Rákosi és Ceaucescu háznagyságú poszterei. A nyugati világban általános konszenzus alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a legpocsékabb demokrácia is jobb, mint a legsikeresebb diktatúra. A kormányzás inkább legyen gyenge és időnként kaotikus, mint erőszakos és paternalista.

5. A létező szocializmus tekintélyrombolása

A pozsonyi SEN intézet egyik tanulmányában Marc LiVecche a közép- és kelet-európai országokban a tekintéllyel szemben tapasztalható válság okait kutatta. A tanulmányt az a felismerés szülte, hogy a nyugati világot általában jellemző tekintélyválságnak vannak sajátosan a poszt szocialista országokra jellemző vetületei is. Nyugati elemzők számára feltűnő a Közép- és Kelet-Európában tapasztalható „anti-establishment” hangulat. A létező szocializmus a világnak ezen a részén ugyanis alapjaiban rendezte át a társadalmon belüli hatalmi struktúrákat, tudatosan taszított le és emelt a magasba egész rétegeket, szándékosan rombolta szét és építette újra a hierarchikus viszonyokat. A régi – gyakran valódi értékeket képviselő, és felelősen gondolkodó – élitek helyére nyilvánvalóan alkalmatlan emberek kerültek, akikről mindenki tudta, hogy csak a párt iránti lojalitásuk vagy munkás származásuk, nem pedig emberi alkalmasságuk vagy szakmai hozzáértésük miatt kerültek vezető pozíciókba. Ami korábban magától értetődő volt, az hirtelen relatívvá vált, és az új semmivel nem lett jobb, inkább silányabb lett, mint a korábbi. Komoly megbecsülést élvező életpályák (pedagógus, köztisztviselő, vasutas) veszítették el társadalmi presztízsüket. A társadalmi ranglétrán való előrejutás nem a rátermettségtől, tudástól, szorgalomtól függött, hanem attól, hogy ki milyen kapcsolatban állt a kommunista hatalommal. Az emberek megtanulták, hogy a pozícióban lévő embereket sem pozíciójukért (hiszen az elnyomó hatalmat képviselik), sem emberi alkalmasságukért (hiszen nem azért kerültek oda) ne tiszteljék. A hatalom irányából érkező információt az átlagember legjobb esetben is kételkedéssel fogadta. A szocializmusban a tekintély iránti cinizmus ezer és ezer formában nyilvánult meg, a sajátos közép-európai humortól kezdve a fusimunkán, a hatalom háta mögötti mutyizáson és a „sorok között” olvasáson át egészen a nyílt lázadásig. A nyílt lázadás (Magyarország: 1956, Csehszlovákia: 1968, Lengyelország: 1981) utáni megtorlások és a népeikkel szembeforduló kommunista hatalmi élitek örökösnek tűnő berendezkedése a hatalomba a tekintéllyel szembeni cinizmust egyenesen a túlélés eszközévé és erkölcsi normává tette.

6. A marxista ideológia továbbélése

Közép-európai polgárokként tudomásul kell vennünk, hogy a nyugati baloldali értelmiség máshogy áll a nemzetiszocializmus bűneihez mint a kommunizmus bűneihez. A nemzetiszocializmust mint eleve gonosz ideológiát bélyegzik meg, a kommunizmus esetében inkább egy jószándékú ideológia sikertelen megvalósítási kísérleteiről beszélnek. A marxizmus megroggyanva, de nem térdre kényszerülve vészelté át a huszadik század utolsó évtizedét. Alain Badiou és Slavoj Žižek anti-posztmodern marxizmusa vagy éppen a rendszer-váltás idején még antikommunista-liberális Tamás Gáspár Miklós marxista fordulata jelzik, hogy a marxizmus nem szenvedett kiütéses vereséget. Kevesen akarják újramegalkotni a Nagy Kísérletet, de jóval többen vannak, akik a marxista ideológia egyik vagy másik elemét továbbra is vallják, és más ideológiákkal keverve megvalósításukra törekcszenek. A különböző egalitárius nézetek a marxizmus továbbélését jelentik, legyen szó feminizmusról, felszabadítási teológiákról, polgárjogi mozgalmakról, antiglobalista tüntetésekről vagy akár a homoszexuális lobbik politikai tevékenységéről. A marxizmus a társadalomban lévő történelmi, gazdasági és kulturális hierarchiák és különbözőségek elegyengetésében érdekelt, vagyis a megvalósult szocializmussal ellentétben – és a proletárdiktatúra átmenetileg szükségesnek gondolt időszakát leszámítva – lényegét tekintve tekintélyellenes. Az egyenlősítő társadalmi ideológiák komoly szerepet játszottak a tekintély trónfosztásában. Ha nincsenek velünk született különbözőségek, akkor nehéz bármiféle autoritásról beszélni, mely bennünket alárendelt szerepbe: követésre vagy engedelmességre kényszerítene. És ez lássuk be: sokaknak rendkívül felszabadító!

7. A hermeneutika új szerepfelfogása

A hierarchiák lebontása egy másik síkon is zajlott. A 20. század második felében a posztmodern szellem érdeklődésének középpontjába a *szöveg* került. Jean-Francois Lyotard az emberiség történetét elbeszélések gyűjteményeként értelmezte, korunkat illetően pedig a nagy elbeszélések végéről írt. Lyotard szerint nincs többé hiteles metanarratíva (a többi elbeszélést értelmező elbeszélés), csak narratívák vannak. A posztmodern irodalom kedvenc témája a szöveget kreáló író, és a szöveg csapdájában vergődő olvasó és író lett, a kor emblemikus tudományágává pedig a hermeneutika, a szöveg értelmezésének tudománya lépett elő. A hermeneutika teológiai diszciplínaként született, eredeti célja a Biblia igazságainak alkalmazása volt. Leginkább igehirdetőknek nyújtott segítséget, megpróbálta a Bibliát közelebb vinni az egyszerű hívőkhöz. A 20. században a hermeneutika szerepfelfogása azonban jelentős változáson ment át: a Biblia és a hívők között megépített híd helyett a „gyanú” tudományává vált. Nem csak az történt, hogy levált a Bibliáról, és mindenféle szöveg értelmezésének az eszközévé – vagyis szekuláris tudománnyá – avanszált, de a Biblia alkalmazásának segédtudományából a szövegek mögötti hatalmi struktúrák leleplezésének eszköze is lett. A

Jacques Derrida-féle dekonstrukcionizmus szerint a nyelv a különböző szövegekben – beleértve természetesen a Bibliát is – nem a valóságot *tükrözi*, hanem ellentétpárok használatával erőszakot gyakorol és valóságot *teremt*, ezért a hermeneutika feladata a szöveg mögött meghúzódó hatalmi struktúrák feltárása és lebontása. A dekonstrukcionista hermeneutika többé nem a hívőket akarja megerősíteni a Biblia tekintélyébe vetett hitükben, éppen ellenkezőleg, magát a tekintélyt igyekszik lemezteníteni és hitelteleníteni, és ezáltal a hívőket kritikus és gyanakvó egyénekké nevelni. A dekonstrukcionizmus radikális hermeneutikája természetesen nem a keresztény hívők között népszerű, de fontos szerepet játszott a tekintély általános trónfosztásában. Bár Derrida saját bevallása szerint Marx szellemében gondolkodott, beszédes, hogy Derrida marxista bíráló, mint Slavoj Žižek vagy Alex Callinicos, még a marxizmusra nézve is veszélyesnek tartják a relativizmusnak ezt a fokát.

8. A globalizáció pluralizmusa

A totalitárius rendszerek bukása mellett a tekintély válságának másik legfontosabb tapasztalati oka a világ sokszínűségének felfedezése. A világ kitágulása és egyben összezsugorodása olyan élményeket szerzett a nyugati embernek, melyek alapjaiban kérdőjelezik meg a korábban egyedülnek vélt tekintélyek létjogosultságát. Jézus – Mohamed, Krisna és Gautama társaságában – csak *egy* lett a vallásalapítók sorában, a Biblia az *egyik* szent könyv a Korán, a Bhagavad Gita és a Védák könyve mellett, a keresztény papok és egyházi vezetők megszólalásai nem élveznek előnyt a muszlim imámok, indián sámánok és zen szerzetesek hangjával szemben. Teljes tudatlanságról árulkodik, ha valaki ma azt hiszi, hogy a kereszténység tekintélyforrásaira minden további nélkül hivatkozhat. Tudomásul kell venni, hogy a nyugati társadalmakban ezek elveszítették piaci előnyüket. A globalizáció következményeként kialakult pluralizmus minden kizárólagos tekintélyt elutasít, mert valószínűtlennek tartja, hogy jogunk vagy lehetőségünk lenne döntenünk a különböző hatalmi igények között. A globalizáció sokkal nagyobb tudást, de sokkal kisebb bizonyosságot szerzett nekünk.

A tekintély trónfosztása a keresztény hitben is komoly változásokat hozott. Az intézményekkel szembeni bizalmatlanság, mely a reformációval kezdődött, mára a reformáció intézményeit is alapjaiban kezdi ki. Az egyházi struktúrákat – különösen a pragmatikus szempontokkal sem igazolható képződményeket – éles kritika övezi, az egyházi vezetők csak komoly erőfeszítések árán képesek tekintélyüket gyakorolni. A gyülekezetek iránti elköteleződést alig-alig lehet elvárni a saját lelki igényeik kielégítését egyéni módon kereső hívőktől. A Biblia, melyet a reformáció a középpontba állított, a hermeneutika új szerepfelfogása következtében ma távolabb került a hívektől, mint a középkorban, az egyszerű hívő végleg sutba vágja, amikor azt tapasztalja, hogy komoly teológusok segítségnyújtás helyett maguk sem látnak kiutat az ókori és kortárs kultúra közötti szakadék, az eltérő szövegvariánsok és egymásra rakódott hagyományrétegek szédítő útvesztőiből. A hitgyakorlás hagyományos formái egymás után kérdőjeleződnek meg, mind az intézményeket, mind magát a Bibliát mély cinizmus lengi körül. Jól megragadható ez az igehirdetés műfajához való hozzáállásban. A prédikáció mint forma elfogadhatatlanná vált a demokratikus szellem számára, hiszen milyen alapon mondja meg egy, hogy mit higgyen a többi? Sokan sürgetik, hogy a tanító monológiát vegye át inkább az együtt tanulók dialógusa, a hitvallások és dogmatikák pedig adják át helyüket a közös útkeresés örömeinek. Mindenki maga alakítsa ki saját istenképét, azt, ami belső spirituális tapasztalatainak leginkább megfelel. Egyre többen fogalmazzák meg a kérdést: miért lenne az egyik hívő (vagy bibliai szerző) istenképe érvényesebb a másikénál? Miért baj az, ha az egyik ember máshogy képzei el Istent, mint a másik? Richard Dawkins, az *Isten téveszme* szerzője egyenesen azt állítja, hogy a háborúk és viszályok fő oka a tekintélyen alapuló vallás, és bár Dawkins az ateizmus mellett tör lándzsát, mások a Dawkins-éhoz hasonló tézis alapján a kereszténység új, tekintély nélküli formáit keresik. Ez utóbbira példa a népszerű, bár csúcspontján talán már túljutott Emerging Church, a posztmodern ethoszhoz tudatosan igazodó, posztevangéliumi mozgalom, vagy William P. Young nagysikerű regénye, a *The Shack*, melyet a kor kategóriáira való nyitottsága miatt sokan az új évezred *Zarándok útjának* tartanak.

Vajon mi a teendőnk a tekintély trónfosztását látva? Sopánkodjunk és ragaszkodjunk foggal-körömmel a reformátori elvekhez és struktúrákhoz? Álljunk ki régi értékeink védelmében, és utasítsuk el a tekintélyellenes mozgalmakat? Hirdessünk konzervatív forradalmat, és próbáljuk megfordítani a trendet? Vagy éppen ellenkezőleg, vegyük tudomásul a kor igényeit, és alakítsuk keresztény hitgyakorlatunkat az emberek sokkal egyénibb és egyben demokratikusabb elvárásaihoz? Az evangélium mindig is azzal hódított, hogy képes volt mindenféle kultúrához illeszkedni, és minden korban új ruhát ölteni. Üdvözljük tehát a tekintélyellenes kort, ragadjuk meg a lehetőségeit, és hozzuk létre a kereszténység tekintélymentes formáit?

A válasz mindkettő és egyik sem. A szembenállás és az alkalmazkodás egyaránt bibliai kategóriák, de csak akkor érvényesek, ha az örökkévalóság időtől független igazságaira támaszkodnak. Simone Weil frappáns megállapításával a lényegre tapintott: „Ha mindig korszerűek akarunk lenni, valami örökkévalót kell mondanunk.” Ha pusztán konzervatív fordulatról, vagy a korszellem meglovagolásáról beszélünk, a

hitünk időlegessé válik: vagy a múlt, vagy a jelen foglya lesz. A jelen emberének lenni nagyobb népszerűséget hoz, de ugyanolyan hiba, mint a múltban megragadni. Nem kisebb tévedés a kereszténységnek a mai kortól függő változatát létrehozni, mint a négyszáz évvel ezelőtti formákat őrizgetni. „Aki a korszellemmel köt házasságot, hamarosan megözvegyül.” – mondja Dean Inge. A kereszténység struktúráit csak akkor érdemes a mai korhoz igazítani, ha az örökkévaló igazságok követelik az érthetőséget, és a régi formákat csak akkor szabad védeni, ha azok az örökkévaló igazság részei. Jézus egyszerre volt konzervatív és forradalmár. Akkor volt konzervatív, amikor mások Isten igazságát próbálták elferdíteni. Kiállt például a válás legszigorúbb felfogása mellett a népszerű liberális Hillél rabbi értelmezésével szemben, és a Templom eredeti funkciójának helyreállításáért kész volt még fizikai erejét is latba vetni. De amikor a farizeusok megszólták, mert a vámszedő Lévivel és rossz hírű barátaival töltött egy estét, Jézus azt válaszolta: új bort csak új tömlőbe töltenek! Jézus tudatosan feszítette szét a régi kereteket. „Tüzet hoztam a földre, és bárcsak minden lángba borulna már!” – mondta forradalmi szenvedéllyel.

Mit tegyünk?

Mi tehát a konkrét teendők a tekintély trónfosztását látva? Honnan szerezzünk bizonyosságot? Milyen lehetőségeink vannak a misszióra? Hogyan képviseljük tekintélyen alapuló hitünket egy tekintélyellenes korban? Milyen elvekbe kapaszkodhatunk, milyen támpontok állnak rendelkezésünkre? Szerény kezdetnek hadd tegyek néhány javaslatot.

1. Különböztessük meg a Biblia tekintélyét a pusztá konzervativizmustól!

A tekintély trónfosztása nem mindenestül káros folyamat. A trónfosztás igénye időnként a zsarnoksággal és a trónbitorlással is magyarázható, nem csak a lázadó természettel. Amikor a Bibliát olvassuk, elítéljük Absolon lázadását Dávid király ellen, de megértően viszonyulunk ahhoz, amikor Jójáda főpap vezetésével a júdaiak letaszították a trónról az illegitim Atalját. A kereszténység időnként hamis tekintély tiszteletét várta el a hívektől, és ez alól – elvi tisztánlátása ellenére – sajnos a protestantizmus sem kivétel. A tekintélyellenes korszellem adott esetben éppen felszabadítóként siet a segítségünkre, hogy alaptalanul tisztelt intézmények, formák, struktúrák és emberek zsarnokságától megszabadítson. Jézus szigorú bírálója volt az olyan konzervativizmusnak, amelyik összekeverte Isten igéjét az emberi hagyományokkal. Bírálata félreérthetetlen: „... érvénytelenné teszitek az Isten igéjét hagyományokkal”. Nem szabad minden tekintélyt a védelmünkbe vennünk, van, amelyiknek le kell omolnia.

2. Tegyük különbséget a Biblia végső tekintélye és a Biblia által megerősített tekintélyek között!

A reformáció legfontosabb elve a *sola Scriptura* volt. Luther a Szentírás talaján állva fordult szembe a zsinatok és a pápa tekintélyével, és éppen azért fordult velük szembe, mert azok fölébe kerekedtek a Szentírás tekintélyének. A reformátorok azonban nem tagadták más tekintélyek létét és szerepét, csak arra vigyáztak, hogy minden tekintélyt a Biblia erősítsen meg, és minden tekintély a Biblia útmutatása alapján gyakorolja megbízatását. Hangsúlyozták, hogy a világi magisztrátusok és az egyházi tisztségviselők egyaránt a Biblia tekintélyének vannak alávetve, és adott esetben biblikus korrekcióra szorulnak. Jogunkban áll minden olyan tekintély trónfosztása, mely nem a Biblia alapján áll fenn, de nincs jogunk azon tekintélyek elvetésére, amelyek létét maga a Biblia erősíti meg. Ez igaz a keresztény hitgyakorlat minden formájára. A prédikáció műfajával kapcsolatban például nem az a döntő szempont, hogy a mai kor demokratikus szelleme el tudja-e fogadni a tanító monológot, hanem az, hogy a Biblia rendelkezik-e a kinyilatkoztatott üzenet átadásának formáiról.

3. Fedezzük fel újra a testimonium internum Spiritu sanctu tanát!

A reformáció a Biblia tekintélyével kapcsolatos bizonyosságot a Szentlélek belső bizonyoságtételébe ágyazta. Kálvin szerint a hit objektív alapja a Szentírás, de a Szentírás isteni tekintélyével kapcsolatos bizonyosságunk végső forrása egzisztenciális, átélhető, szubjektív, természetfeletti. Nem irracionális, de szuprarracionális. A bizonyossággal kapcsolatos problémák valóban mélyek, ezért a gyanú apostolai nem feltétlenül tévednek, amikor kritikus hozzáállásra szeretnének nevelni bennünket. A probléma velük nem az, hogy túlbecsülik, inkább az, hogy alábecsülik a problémát. Nem az a baj, hogy túl őszinték, hanem az, hogy nem eléggé őszinték. Ha már gyanúról van szó, ragaszkodjunk ahhoz, hogy minden dekonstrukció csak akkor lehet hiteles, ha önmagát is dekonstruálja. Ha azt gondoljuk, hogy egyáltalán nincs abszolút tekintély, akkor önmagunk számára sem lehetünk azok, vagyis el kell ismernünk, hogy episztemológiai csapdába estünk. Másszóval tökéletesen rászorulunk a nálunk nagyobb, rajtunk kívülálló tekintélyre. A reformáció ma is kiutat mutathat ebből a zsákutcából. A reformátorok a Biblia alapján azt tanították, hogy a hit nem az értelem meggyőződésével, hanem a Szentlélek meggyőzésével kezdődik. Ha létezik a Szentlélek (és elvileg minden

keresztény elmondja: „Hiszek Szentlélekben”), akkor miért lenne elképzelhetetlen, hogy ő vegye kézbe értelmünket, és ő győzzön meg bennünket az igazság forrásáról? János apostol azt mondja: „...ezt, hogy ő bennünk van, abból tudjuk meg, hogy a Lelkéből adott nekünk”, és „amire az ő kenete tanít meg titeket, az igaz”. Első látásra szubjektív, összességében azonban inkább természetfeletti, Isten hatalmából fakadó bizonyosság ez. A Biblia objektív tekintélyének elfogadására maga Isten készíthet, és ha ismerjük a bizonyosságnak ezt a formáját, az szabadít ki bennünket a bizonygatás kényszerzubonyából. A bizonygatás és a bizonyosság között éppen a Szentlélek a különbség. A testimonium internum Spiritu sanctu nyitja meg előttünk korunk episztemológiai börtönének ajtaját.

4. Hangsúlyozzuk a megismerésben az alázatot!

Jézus egy alkalommal azt mondta, hogy aki cselekedni akarja Atyja akaratát, az megismerheti, hogy tanítása Istentől való-e vagy emberektől. A belső hozzáállás dönt abban, hogy képesek leszünk-e megítélni Jézus isteni tekintélyét. Az kap választ a tekintély kérdésére, aki kész meghajolni Isten előtt. Aki nem akarja, hogy legyen tekintély fölötte, az nem fogja megtudni, hogy van-e tekintély fölötte. Aki a valódi tekintély előtt akar meghajolni, az fel fogja ismerni, hogy melyik a valódi tekintély, de aki saját autonómiáját védi, az előtt minden tekintély leomlik, és végül őt is maga alá temeti. A görög drámákban a főhős tragikus bukását az okozza, hogy önhittségében és felfuvalkodottságában elszámítja magát. Ez a hübrisz. A görögökhöz hasonlóan Jézus is középpontba állította az alázat és gőg kérdését. Aki nem áll készen a meghajlásra, az nem fogja szeretni a tekintélyt, és aki nem szereti a tekintélyt, az mindent el fog követni annak érdekében, hogy lerázza magáról. Csak az alázatosak tudják meglátni Isten örökkévaló tekintélyét, és a Szentírás eredeztetett tekintélyét.

5. Hangsúlyozzuk, hogy a Bibliának eredeztetett tekintélye van!

A Bibliát a körülöttünk élő emberek többsége nem tartja tekintélynek (miért is tartaná annak?), ahogy az ókori görögök sem gondolták, hogy a zsidók könyvét magukra nézve igaznak kellene elfogadniuk. Ne a Bibliával, hanem Isten létevel kezdjük tehát a párbeszédet. Pogány környezetben Pál apostol sem az Írásokból, hanem a Teremtő létezéséből kezdte bizonyítását, és ma megint olyan környezetben élünk, ahol az Írások bennünket kötnek ugyan, a körülöttünk élőket azonban hidegen hagyják. Emlékeztessük magunkat is arra, hogy a Bibliának nem eredendő, hanem eredeztetett tekintélye van. A Biblia Isten Szava, ezért van tekintélye. Bármennyire is a Biblia a számunkra a „zsinórmérték”, ne a Bibliával kezdjük tehát a meggyőzést, hanem a Biblia Istenével. Javasoljuk a kételkedőknek, hogy olvassák a Bibliát, ismerjék meg ókori emberek Istennel kapcsolatos hitét és tapasztalatait, de nem szükséges, hogy a könyv isteni ihletettségre vonatkozó igényét kezdettől elfogadják. Kérjük őket, hogy ismerkedjenek meg a Biblia istenképével; ismerjék meg Ábrahám, Mózes és Dávid Istenét, a názáreti Jézust és Jézus Krisztus Atyját. Majd kérdezzük meg őket, hogy ha az az Isten, akiről a Biblia beszámol valóban létezik, nem logikus-e, hogy hatalommal beszéljen, és kinyilatkoztatása tekintély legyen a számunkra? Ezzel persze azt még nem igazoltuk, hogy a Biblia feltétlenül a Teremtő szava, de azt igen, hogy ha az, akkor tekintéllyel bír. A Biblia isteni tekintélyét azzal tudjuk megmutatni, ahogyan tiszteljük és amilyen szeretettel és engedelmesen viszonyulunk hozzá, de ahhoz, hogy az ő számunkra ez a kérdés egyáltalán felmerüljön, először Isten lényének a tekintélyét kell elfogadniuk. A tekintély megalapozásakor a sorrendet nem lehet felcserélni. Isten tekintélyének elfogadtatásában segítségünkre siethet az, amit teológusok *sensus divinitatis*-nak neveznek. A klasszikus református dogmatika és az Alvin Plantinga és mások nevével fémjelzett új református episztemológia egyaránt vallja, hogy az emberekben inherens módon megvan Isten létezésének a tudata. Talán nem lényegtelen statisztikai adat, hogy az Isten létezésében hívők száma mind Amerikában, mind Európában többszöröse az ateisták és agnosztikusok számának. A tekintély trónfosztása tehát nem hozta magával az ateizmus dominanciáját, és valószínűleg a sokak által félve várt „New Atheism” sem hoz igazi áttörést. Ez azt jelenti, hogy a tekintélyről szóló vitákban a világnak ezen a táján (is) építhetünk az Isten és az emberek között lévő különbség koncepciójára, többnyire kiindulópontnak tekinthetjük, hogy az emberek rendelkeznek egy felettes lény mentális képével. Hivatkozhatunk arra, hogy ha van Isten, akkor van valamiféle hierarchia is, van fent és lent, van előbb és utóbb. Jóval nehezebb dolgunk van, ha ugyanezt először a Bibliával kapcsolatban akarnánk megmutatni.

6. Jézus alapozza meg a Biblia tekintélyét, ne a Biblia Jézus tekintélyét!

Első hallásra fából vaskarikának tűnhet ez a mondat, hiszen Jézust a Biblia lapjairól ismerjük meg, tehát a Biblia szerepe megkerülhetetlen. Ez igaz egyébként Istennel kapcsolatban is: az egy igaz élő Istent csak az önmagáról adott kinyilatkoztatása alapján ismerhetjük helyesen. A lényeg azonban az, hogy nem szükséges a Bibliát isteni könyvnek tekinteni ahhoz, hogy valaki Jézus személyével megismerkedhessen. Az evangéliumok és az apostoli bizonyágatételek beszámolnak Jézus tetteiről és szavairól, valamint haláláról és feltáma-

dásáról. Kétszáz év bibliakritika után megalapozottan állíthatjuk, bármilyen zavarbaejtő is ez sokaknak, hogy az Újszövetség Jézusról alkotott képe a történettudomány hitelességi szűrőin gond nélkül átmegegy. Az evangéliumok olyan embert mutatnak be, aki hatalmas csodákat tett, és felkavaró dolgokat mondott, többek között önmagáról. Hallgatói időnként megdöbbenek, hogy milyen hatalommal beszélt, máskor felháborodtak azon, amilyen tekintélyt igényelt szavainak. Minden elfogulatlan olvasó észreveszi, hogy Jézus Istennel azonosította magát. A zsidók meg akarták kövegni ezért, a tanítványok viszont elhitték, hogy ő a Krisztus, az élő Isten Fia, és a feltámadását istensége végső pecsétjének tarották. Bizonyágtételükért legtöbbször később az életüket is odaadták. Legyen az a kérdés tehát az első, hogy vajon Jézus tényleg az volt-e, akinek állította magát. Ennek elfogadása természetesen a hittől függ, és Kierkegaard helyesen mondta, hogy a hit mindig a botránkozás legyőzése. Ha azonban elfogadjuk, hogy Jézus valóban az volt, akinek tartotta magát, vagyis a testet öltött Isten, akkor feltétlenül követésre méltó tekintély. És innen lehet azután levezetni a Biblia tekintélyét is, hiszen Jézus végig isteni tekintéllyel rendelkező dokumentumnak tekintette az Írásokat, és az igazság hiteles tanúul rendelte az apostolokat. Ha fordítva, az Írás tekintélyéből próbáljuk levezetni Jézus tekintélyét, a szekeret fogjuk be a ló elé, és kommunikációs szempontból kudarcra ítéljük a mai ember felé végzett missziókat.

7. A különböző világi fórumokon tekintély nélkül beszéljünk a tekintélyről!

Bármilyen mélyen meg vagyunk győződve Isten igazságáról, ne viselkedjünk úgy, mint akik nincsenek tudatában mások jelenlétének. Amikor nem keresztény vagy kétkedő barátainkkal beszélgetünk, és Isten vagy a Biblia tekintélye kerül szóba, hangsúlyozzuk, hogy értjük a közöttünk lévő véleménykülönbségeket. A kapcsolatainkat ne pulpitusként használjuk, szokjuk meg inkább a kávéházi légkört. Ismerjük meg a társasági diskurzus közegét és etikettjét, sajátítsuk el a közösségi játékszabályokat, ne a formában, hanem a tartalomban akarjunk különbözni. Ha egyenrangúak társaságába invitálnak, ne helyezük magunkat a többiek fölé, ha a véleményünkre kíváncsiak, mondjuk el azt úgy, mint ami tudjuk, egy vélemény a sok közül. Mi persze azt is tudjuk, hogy amit mondunk, az természetesen nem csak egy vélemény a sok közül, mi hisszük, hogy az igazságot hirdetjük az egyetlen valóságról. De amikor ezt a bizonyosságunkat elmondjuk, adjuk meg a másik ember gondolatainak és érzéseinek a tiszteletet. Tegyük kívánatosá, hitelessé és elképzelhetővé a mondanivalónk tárgyát, de ne feltételezzük, hogy az mindenki szerint igaz. Mutassuk meg a saját hitünket, igyekezzünk meggyőzni másokat, beszéljünk szenvedéllyel és őszinte örömmel a bennünk lévő reménységről, de ezt anélkül tegyük, hogy elvárnánk az egyetértést és helyeslést. Legyünk barátságosak és egyenrangú partnerek, és a legradikálisabb meggyőződésünket is úgy mutassuk be, mint ami ajtót nyit ugyan egy másik világba, de nem teszi kötelezővé a belépést.

8. Emberi tekintélyek esetében elsősorban a tekintély felelősségét és hitelességét hangsúlyozzuk!

A tekintély leggyakoribb lejáratója a tekintélyt gyakorló személy. Pál apostol figyelmeztetése itt is érvényes: „Miattatok káromolják Istent a pogányok.” Mindenféle tekintély legnagyobb ellensége saját hiteltelensége, legjobb propagandája viszont az, amikor szolgálatban és felelősségben mutatkozik meg. Jézus a szolgák kendőjét kötötte magára, és megmosta a tanítványok lábait. Azt tanította, hogy aki vezet, úgy vezessen, mint aki szolgál. Az egyház abban különbözzön a világi hatalmaktól, hogy sem nyílt erőszakkal, sem a tekintélyellenesség sunyi álcával nem urakodik másokon, hanem szereti és szolgálja az embereket. A gyülekezeti vezetők, prédikátorok, tanítók hiteles életükkel, alázattal, áldozatkészséggel és szeretettel lássák el feladatukat, szolgálnak és ne önmegvalósításnak tekintsék a rájuk bízott felelősséget. Vezessenek bátran és határozottan, de közben életükkel demonstrálják, hogy ők maguk is hatalom alá vetett emberek, Jézushoz hasonlóan a Biblia Istenét, a királyok királyát és urak urát szolgálják. Adott esetben szükséges végiggondolni, hogy korábbi korok szimbólumai milyen üzenettel bírnak ma, kell-e változtatni a formákon és struktúrákon ahhoz, hogy az Istentől rendelt tekintély ne csak szolga legyen, de annak is lássék. A kulcsszó pedig legyen a hitelesség.

Nem hiszem, hogy a feladatunk ma sokkal könnyebb lenne mint a 16. századi reformátoroké volt. A Biblia tekintélyéért vívott harcot ma már elsősorban nem az Egyház hamis tekintélyével szemben kell megvívunk (bár a küzdelem ma sem lenne teljesen indokolatlan, és rengeteg szövetségest találunk hozzá), hanem a tekintély általános tekintélyvesztésével szemben. Bármennyire elbátortalanító és kilátástalan is néha a küzdelem, ha relevánsak akarunk lenni majd akkor is, amikor a dekonstrukcionista dekonstrukciója is megtörtént (mert ne legyen kétségünk efelől, meg fog ez is történni, és már ma is vannak erre mutató jelek), ragaszkodjunk továbbra is ahhoz, hogy a létezés struktúrájában Isten léte megkerülhetetlenül felveti a tekintély kérdését.